

Lehoczki Bernadett

Bolívia: bel- és külpolitikai változások Evo Morales elnöksége alatt

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, milyen bel- és külpolitikai változásokat hozott Bolívia első bennszülött származású elnökének hatalomra jutása, illetve miért sodorta a jelentős fölényrel megválasztott Morales elnöki pozícióba kerülése a szétszakadás szélére az országot, hogyan vált a függetlenségi háború hősről és a latin-amerikai egység szószólójáról, Simón Bolívarról elnevezett állam a latin-amerikai megosztottság legkirívóbb példájává.

Az elmúlt évtizedben Latin-Amerikában olyan mélyreható belső – politikai, gazdasági és társadalmi – mozgások indultak, amelyek hosszabb távon újraformálhatják a térség helyét a nemzetközi rendszerben. Mindezzel párhuzamosan és mindezek szerves részeként az ezredforduló óta a bolíviai politikai paletta is átrendeződött, aminek komoly gazdasági és legfőképpen súlyos társadalmi hatásai látszanak körvolanalazódni.

Bolívia a dél-amerikai szubkontinens legszegényebb állama (a lakosság 60 százaléka szegénységben, 35 százaléka pedig kevesebb, mint napi egy dollárból él, az egy főre jutó GDP 900 dollár), a Gini-együtthatóval mért társadalmi egyenlőtlenség szerinti globális rangsorban pedig a második helyen szerepel. Evo Morales 2006-os hatalomra jutása új éra kezdetét jelentette az országban, annak ellenére, hogy – mint azt majd látni fogjuk – az általa ígért változások többsége korántsem új az ország történetében. Morales megválasztása illeszkedik a latin-amerikai úgynevezett neopopulista/neobaloldali fordulatba, ennek megfelelően újrarajzolhatja Bolívia kapcsolatrendszerét szomszédjaival és az Egyesült Államokkal.

Történelmi háttér

A gyarmati időszakban Bolívia ezüstexportőrként integrálódott a világgazdaságba: Potosí bányái alapvető szerepet játszottak az anyaországgal folytatott kereskedelemben. A függetlenséget 1825-ben elnyerő ország a 19. század második felében súlyos vereséget szenvedett a Peru oldalán Chile ellen folytatott úgynevezett „salétromháborúban” (1879–1883). Elveszítette kizárását az óceánhoz, ami máig komoly külkereskedelmi korlátot jelent, a Chiléhez fűződő viszonyt pedig jelenleg is sérelmek, konfliktusok terhelik. Az 1932 és 1935 között a Paraguayjal – feltételezett kőolajforrások feletti ellenőrzésért – vívott úgynevezett Chaco-háború elvesztése újabb sebet ejtett a bolíviaiak önbecsülésén. Az 1952-es bolíviai forradalom eredményeként a Victor Paz Estenssoro alapította és vezette Nemzeti Forradalmi Mozgalom (*Movimiento Nacionalista Revolucionario – MNR*) kiszorította a konzervatív oligarchiát a hatalomból, és széles körű reformokat (általános választójog, földreform, illetve az ónbányák államosítása) indított. Mindezek ellenére a forradalom nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, s 1964-ben

A „salétromháború” a csendes-óceáni háború szinonimája. Az 1879–1883 között lezajlott háborút Chile vívta Peru és Bolívia ellen, s jóllehet hatalmas veszteségek árán (több mint 15 000 sebesült és halott), de megszerezte az ellenőrzést az Atacama-sivatag nitráttartalmú salétrommezői fölött, s több mint egyharmadával növelte az ország területét. A **Chaco-háború** a Bolívia és Paraguay határvidékén fekvő Chaco Borealis nevet viselő területen zajlott le 1932 és 1935 között. A három évig húzódó háborúban, melyet a bolíviaiak végül elvesztettek, a felek felvonultatták a korabeli modern hadviselés minden elemét: légi és páncélos egységek kapcsolódtak a harcba, megerősített arcvonalszakaszokat építettek ki. Mindezt egy olyan területen, amely nem rendelkezett sem megfelelő utánpótlást biztosító út- és vasúthálózzal, sem kiépített repülőterekkel, sőt egyes körzeteiben ivóvíz sem volt.

Estenszorótól – összhangban a latin-amerikai térség belső folyamataival – katonai junta vette át a hatalmat.

A közel két évtizedes katonai diktatúrát követően 1982-ben demokratikus választásokat tartottak Bolíviában. A következő húsz évben alapvetően három politikai erő – a fentebb említett MNR, a jobboldali Demokratikus és Nemzeti Akció (*Acción Democrática y Nacionalista – ADN*) és a középbal Forradalmi Baloldal Mozgalma (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria – MIR*) – „együttes kormányzása” határozta meg az ország politikai életét. A szakirodalom paktumdemokráciaként (*democracia pactada*) definiálja ezt a kiegyezésen alapuló politikai modellt. Úgy tűnt, hogy a legerősebb politikai szereplők hatalommegosztása, együttműködése hatékony megoldás egyfelől az ország kormányozhatóságának biztosítása, másfelől a neoliberais strukturális reformcsomag bevezetése szempontjából. Az 1990-es évek legmeghatározóbb bolíviai politikusa Gonzalo Sánchez de Lozada (1993–1997, 2002–2003), aki széles körű gazdasági és társadalmi reformcsomagot

indított, melynek egyik legmeghatározóbb eleme a privatizáció (ahogyan ő nevezte: a tőkésítés) volt. Ennek keretében tőkebefektetésekért cserébe főként külföldi befektetők nyerhettek 50 százalékos részesedést a bolíviai állami szektor egyes vállalataiban. Utódja, Hugo Banzer (1997–2001), aki egyébként a katonai diktatúra idején, 1971–1974 között már állt az ország élén, alapvetően folytatta Lozada neoliberais modellt követő gazdaságpolitikáját.

A tőkésítés politikája azon a feltevésen alapult, hogy Bolíviának – mint tőkehiányos gazdaságnak – gyors és nagyarányú befektetéseket kell ösztönöznie, ami amellett, hogy modernizációt indít el, munkahelyeket teremt, és beindítja a gazdasági növekedést. Mindezzel összhangban az 1996-os, a külföldi befektetőknek kedvező feltételeket nyújtó 1731. számú szénhidrogéntörvény értelmében a Bolíviában működő, földgázkitermeléssel és -értékesítéssel foglalkozó külföldi vállalatok (többek között a brazil Petrobrás, a spanyol Repsol YPF, a francia Total) 50 százalékos tulajdoni részesedést szerezhettek, és csupán 18 százalékot juttattak vissza jövedékként a bolíviai államnak, ami alig több, mint harmada volt a korábbi törvényben garantált 50 százaléknak. A következő években drasztikusan megnőtt a bizonyított bolíviai gázkészletek volumene: az 1997-es 0,27 trillió m³-ről 2003-ra 1,55 trillió m³-re. Jelenleg Latin-Amerikában Venezuela után Bolíviáé a második legnagyobb földgáztartalék. Ennek nyomán a bolíviai társadalomban az elmúlt évtizedben mind határozottabban nyert teret a gyarmati sérelmekről vezérelt úgynevezett Potosí-szindróma: az ezüst- és ónkészletek kiaknázása külföldi hatalmakat „tett gazdaggá”. A földgáztartalékok felfedezését – mint új esélyt – követően központi politikai, gazdasági és társadalmi kérdéssé vált: hogyan, miként érdemes alakítani a bolíviai földgázpolitikát?

A 2002-es bolíviai választások eredményei már komoly társadalmi megosztottságot és frusztrációt jeleztek. Lozada ugyan a jobbközép MNR színeiben a szavazatok 22,5 százalékával első helyen végzett, úgy tűnt, hogy a többi „hagyományos” politikai erő kiszorul a bolíviai politikából. Evo Morales pártja, a Mozgalom a Szocializmus Felé (*Movimiento a Socialismo – MAS*) második lett, 20,9 százalékkal. A két évtizedes „paktum” tehát felbomlani látszott. Új pártok nyomultak be a bolíviai politikai erőterbe, a következő évek eseményei pedig végleg felborították az addig érvényes politikai erőviszonyokat. 2003-ban robbant ki a közel száz halálos áldozatot követelő úgynevezett gázháború (*Guerra del Gas*) Bolíviában. Előzménye az volt, hogy Lozada elnök tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államokkal a bolíviai földgáz chilei kereskedelmi útvonalon történő értékesítéséről, ami – tekintettel a „gazdag szomszéd” iránti, mély történelmi gyökereken alapuló ellenséges érzelmekre és a Potosí-szindrómára – folyamatossá váló tömegtüntetéseket, sztrájkokat és a városokat megbénító útlezárásokat eredményezett az országban. Lozada 2003 októberében lemondani kényszerült, és az Egyesült Államokba távozott; utódja alelnöke, Carlos Mesa lett. Mesa 2004 júliusában referendum formájában kérdezte meg a lakosságot a földgázszektor jövőjéről: a bolíviaiak több mint 80 százaléka az államosítás mellett voksolt. Bár Mesa politikai javaslatai nagy vonalakban egybeestek a gázháború kapcsán országos ismertséget szerzett Evo Moralesével, az elnök – az ország kormányozhatatlanságára hivatkozva – 2005 júniusában lemondott. (Az előző adminisztrációban játszott szerepe pártonkívülsége ellenére is felőrölte hitelességét.)

A 2005. decemberi elnökválasztás több szempontból is történelmi jelentőségű volt

Bolíviában: először választottak bennszü-
lött származású elnököt, először nyerte el
elnökjelölt a szavazatok több mint felét
(közel 54 százalékát), először nyert a „ha-
gyományos” politikai pártokon kívüli jelölt,
és korábban soha nem mértek hasonlóan
magas, 84,5 százalékos részvételi arányt.
A hagyományos politikai erők két új párttö-
mörülésbe szerveződtek, közülük a De-
mokratikus és Társadalmi Erő (*Poder
Democrático y Social – PODEMOS*) jelöltje,
Jorge Quiroga korábbi alelnök tűnt esé-
lyesnek Moralesszel szemben. A kampány
központi témája a földgázszektor – ekkor
már elkerülhetetlennek tűnő – államosítá-
sának módja, formája volt. Jól tükrözi a sú-
lyos politikai ellentéteket, hogy a felek kö-
zött nyilvános vitára nem került sor, s
mindketten hangos vidéki kampánykör-
utakkal igyekeztek híveket toborozni.

Evo Morales hatalomra jutása azt ígérte,
hogy Bolívia a többéves belső instabilitást
követően széles társadalmi támogatást él-
vező elnököt tudhat hatalomban, aki az or-
szág „újraalapításának” keretében a gáz-
szektor jövedelmeinek újraelosztását, a sze-
génység elleni küzdelmet és az őslakosok
jogainak szélesítését tűzte ki célul, a külkap-
csolatokat illetően pedig Washington „leg-
rosszabb rémálmának” ígérte kormányát.

Mélyülő ellentétek a belpolitikában

Evo Morales nem sokkal hatalomra jutását
követően – kampányígéretéhez híven – al-
kotmányozó nemzetgyűlési választást írt
ki, amely 2006 augusztusában kezdhet-
te meg munkáját. Az új elnök az alkotmány
újraszövegezésével kívánta véghezvinni
azokat a sürgető és alapvető változásokat,
amelyek a MAS képviselői szerint véget
vethetnek a gyarmatosítás ötszáz évének.

Evo Morales ajmara származású politikus 1959-ben hétgyermekes családba született, Bolívia egyik legszegényebb szegletében, Orinocában. Gyermekkorában cukornádültetvényen, később lámapasztorként dolgozott. Tizenhat évesen Oruróban kezdte meg a középiskolát, amit azonban nem sikerült befejeznie. Közben kőművesnek, péknek állt, zenekarban trombitált, utóbbinak köszönhetően beutazhatta Bolíviát. Az 1980-as évek elején kezdte meg tevékenységét a kokatermelők szakszervezetében (1985-től főtitkár). 1997-ben lett kongresszusi tag, ahonnan – miután egy tömegtüntetés kapcsán élesen bírálta a drasztikus katonai fellépést – 2002-ben kizárták. Ugyanebben az évben második az elnökválasztáson, majd 2005-ben Bolívia 80. elnökének választották. Nőtlen, a first lady státusát nővére tölti be.

Ez arra az egyébként Latin-Amerika nagy részében érvényes jelenségre utal, hogy a függetlenség elnyerése kevéssé javított az őslakosok (és a feketék) helyzetén, az európai származású kreolok hatalmát mentette át, vagyis a külső gyarmatosítást – legalábbis a színes rétegek olvasatában – belső kolonizáció váltotta fel.

A latin-amerikai országok közül a kilencmillió Bolíviában a legnagyobb az őslakosok aránya: a 2001-es népszámláláson a lakosság 62 százaléka vallotta magát bennszülött származásúnak. Az ország etnikai megosztottságát mélyíti egyfelől a nagyrészt az etnikai törésvonalakat követő társadalmi egyenlőtlenség, másfelől a földrajzi – természetesen szintén nem abszolút – szegregáció: míg az őslakosok többségükben Bolívia szegényebb, nyugati területein, az Andok-láncok közé zárt bolíviai magassíkon (altiplano), a fehér/mesztic elitek a földgáztartalékokkal rendelkező keleti tartományokban élnek.

A bolíviai őslakosok 1952-ben kaptak (a nőkkel együtt) választójogot, de a következő három évtizedben a bennszülött jelöltek egészen alacsony (maximum három száza-

lékos) támogatást tudtak csak szerezni a választásokon. A kilencvenes évek elejétől azonban mind határozottabbá vált a latin-amerikai őslakosok politikai színrelépése, mind hangosabban követelték etnikai és kulturális identitásuk, illetve az érintett országok multietnikusként történő elismerését. Komoly lendületet adott ennek a folyamatnak az amerikai kontinens felfedezésének 500. évfordulója alkalmából Latin-Amerika-szerte megrendezett ünneppsorozat. Ezen alkalmából ugyanis szembeötlővé vált a közösnek nehezen nevezhető történelmi múlt eltérő értelmezése. Latin-Amerika őslakos, illetve fekete rétegei saját, alternatív rendezvényeiken emlékeztek meg a számukra legkevésbé sem pozitívan értékelt spanyol hódításról, a konkvisztáról, illetve az azt követő szervezett rabszolga-kereskedelemtől.

Minderre válaszul a Lozada-kormány tett lépéseket az őslakosok helyzetének javítására, ezek azonban nem bizonyultak elegendőnek. Az ezredfordulóra Bolíviában is (hasonlóan a többi latin-amerikai országhoz) mind szélesebb és szervezettebb társadalmi mozgalmak működtek azzal a céllal, hogy a központi kormány által teljesítetlenül maradt társadalmi igényeket kielégítsék (például biztosítsák az őslakosok egyenlő jogait). A MAS sikere – többek között – a társadalmi mozgalmak rendkívül széles támogatásának az eredménye is. Morales egyik központi kampányígérete volt annak megvalósítása, hogy az őslakosok valódi, egyenlő jogokkal rendelkező állampolgárokként élhessenek Bolíviában. Ennek érdekében az új alkotmány egy teljes fejezete foglalkozik a társadalmilag erősen marginalizált bennszülött csoportok jogainak garantálásával, illetve a dokumentum 36 őslakos nemzetet (!) ismer el Bolívia területén, számukra a korábbiakhoz képest nagyobb autonómiát biztosítva. Szintén

fontos, az őslakosok igényeit tükröző változás, hogy az új alkotmány eltörölte a katolikus vallás államvallás voltát.

Morales 2006. május 1-jén a földgázszektor – széles nemzetközi figyelem övezte – államosításába fogott. Az e szektorban működő külföldi vállalatok 180 napot kaptak az állammal kötött szerződéseik felülvizsgálatára. Az elnök az „államosítás kisajátítás nélkül” jelszóval indította el programját, amelynek legfőbb célja az volt, hogy a földgázszektorból származó növekvő állami bevételeket szociális juttatások formájában osszák újra a társadalom tagjai között. Moralesnek egyszerre kellett a több társadalmi mozgalom által követelt és az elnök politikai programjában is szereplő „a földgáz a miénk” jelszót érvényesítenie, valamint az országban „tartania” a külföldi befektetőket, mivel Bolívia – hasonlóan az 1990-es évekhez – nem rendelkezett megfelelő anyagi, technológiai és emberi erőforrásokkal ahhoz, hogy kézbe vegye a kitermelést. E kettős célkitűzés teljesítését segítette a földgázárak szárnyalása: a növekvő bevételek miatt a befektetőknek a megváltozott feltételek mellett is megérte az országban maradniuk. Az államosítási program alapvetően abból állt, hogy a bolíviai földgázszektorban működő külföldi befektetőktől az állam – kompenzáció ellenében – visszaszerezte az 1996-os törvényt követően „elveszített” többségét, vagyis legalább 51 százalékos részesedést szerzett az érintett külföldi vállalatokban. Ez a legtöbb esetben mindössze kétszázalékos tulajdoniarány-növekedést jelentett, de ennek segítségével a bolíviai állam ellenőrzése alá vonta a földgázértékesítést. Ezen túlmenően a jövedéki adó mértékét visszaállították az 1996 előtti szintre. Az érintett vállalatok túlnyomó részével 2006. november 1-jéig lezárultak a tárgyalások: a kezdeti felháborodások ellenére egyetlen vállalat sem

hagyta el az országot. Az azóta egyébként más szektorokra (bányászat, telekommunikáció stb.) is kiterjedt államosítás eredményeként jelentősen növekedtek az állami földgázbevételek, ugyanakkor a lakosság nagyobb arányú foglalkoztatása a földgázszektorban nem mutat különösebb előrelépést.

Megválasztása után Morales mélyreható földreformba kezdett, hogy kiegyensúlyozottabbá tegye az ország földbirtokszerkezetét. 2006 augusztusáig 7,6 millió hektár földet osztottak újra, a 2006 novemberében elfogadott földreformra vonatkozó törvény pedig 2011 végéig 20 millió hektár föld újraelosztását irányozza elő. Latin-Amerika azon államaiban, ahol jelentős őslakos közösség él, a földkérdés szorosan összefügg az őslakosok egyéb követeléseivel. Szintén a gyarmati múlthoz, az indián földek kisajátításához, illetve a függetlenségi háborút követő évtizedekhez, a nagybirtokok (hacienda) rendszerének kiépüléséhez vezethető vissza a latin-amerikai és így a bolíviai földprobléma, a központosított földbirtokrendszer, amelynek átstrukturálása a különböző társadalmi mozgalmak rendre visszatérő követelése.

Az új alkotmány megszövegezésének és elfogadásának röögös útja jól tükrözi Bolívia több évszázadra visszanyúló társadalmi törésvonalainak elmúlt években bekövetkezett további mélyülését, illetve megkövesedését. Az alkotmányozó nemzetgyűlés eredetileg egy évet kapott az új alkotmány megszövegezésére, de a kormány és ellenzéke közötti súlyos nézeteltérések leképeződése fékezte a munkát, így tevékenységének határidejét meg kellett hosszabbítani. 2007 decemberére készült el a szövegtervezet, nem utolsósorban ennek hatására törtek ki a két áldozatot és hetven sebesültet követelő zavargások 2008 januárjában, Cochabambában. A 2008-as év rendkívül

instabil időszak volt az ország életében. A mind gyakoribbá váló tüntetések, kormány-pártiak és ellenzékiek közötti ösztöcsapások mellett négy keleti tartomány egyre hangosabb autonómiairől szóló elvárásai miatt a belpolitikai viszonyokat.

A félholdként (Media Luna) is ismert, gazdag Santa Cruz, Tarija, Pando és Beni tartományok adják a bolíviai földgáztermelés és mezőgazdasági termelés jelentős részét. A 2005-ös választásokon Morales a legszerényebb eredményeket érte el ezekben a tartományokban, amelyeknek az érdekeit egyértelműen sértik az elnök elmúlt években tett lépései: a földgázszektor államosítása, a földreform és az őslakosok politikai jogainak szélesítése. A jövedelem újraelosztásától, korábbi kiváltságaik elvételétől tartva mind határozottabban követelik a regionális autonómiát, amely alapvetően gazdasági tartalmú: az adók és egyéb jövedel-

mek, illetve a földelosztás feletti ellenőrzést célozza. 2008 nyarán az említett négy tartomány sikeres népszavazást tartott az autonómiáról. Az igenek aránya Santa Cruzban 71,13, Beniben 73,83, Tarijában 60,8, Pandóban pedig 57,69 százalék volt. Az autonómiát követelő mozgalmak leghangosabb és legszervezettebb formája egyébként Morales ellenzékiének fellegvárához, Santa Cruzhoz köthető. Az itt (is) működő úgynevezett Polgári Bizottságok (*Comités Cívicos*) a mozgalom alapegységei. Az autonómia kérdésének fontos aspektusa, hogy Morales „földcsuszamlásszerűnek” ítélt választási győzelme ellenére a kilenc tartományból mindössze háromnak az élén áll kormánypárti politikus, aminek eredménye a mind intenzívebb rivalizálás a központi kormány és a tartományok vezetése között – elsősorban a földgázjövedelmek elosztásával összefüggésben.

A Morales-kormány természetesen illegitimnek tekinti az autonómiaszavazásokat, mint amelyek sértik az ország területi integritását. Az államfő a belpolitikai válság megoldását célozva 2008. augusztus 10-ére visszahívó népszavazást írt ki, amelyen a szavazók közel 60 százaléka megerősítette Morales indigenista–szocialista törekvéseit. A referendum ugyanakkor az ország éles kettészakítottságára is rámutatott: négy tartományban is megerősítették az ellenzék képviselőjét. 2008 augusztusában és szeptemberében a Brazíliával határos Pando tartományban harminc halálos áldozatot követelő összecsapásokra került sor kormánypártiak és ellenzékiek között, aminek hatására az elnök szükségállapotot rendelt el a tartományban. Pozitív hozadék ugyanakkor, hogy a megerősítő népszavazás sikere megnyitotta az utat az alkotmány elfogadása felé: 2008 őszén Morales tárgyalásokat kezdett az ellenzék képviselőivel La Pazban, majd az alkotmányozó nemzetgyűlés 2008 decemberében ismertette a végső – kompromisszumok árán megszületett – szöveget. 2009. január 25-én referendum keretében, 61,7 százalékos többséggel fogadták el a bolíviaiak a 411 cikkből álló új alkotmányt.

Legfontosabb rendelkezései a következők:

- az őslakosok jogainak szélesítése, autonómiájuk erősítése, szokásjogon alapuló igazságszolgáltatási rendszerük egyenlő státusba helyezése a hivatalosan működő rendszerrel;

- a földgázmezők feletti állami szuverenitás, valamint a bolíviai gazdaság legfőbb szektoraiban állami ellenőrzés deklarálása;

- a földbirtok-tulajdonlás 5000 hektárban történő maximalizálása (visszamenőleges hatály nélkül).

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az alkotmány gyakorlati működéséhez törvények sorára lenne szükség, amelyeknek a

rövid távú elfogadását a mind súlyosbodó belpolitikai helyzet mellett az is akadályozhatja, hogy a MAS-nak nincsen többsége a kongresszus felsőházában.

Az alkotmányt megerősítő referendumot követően újabb véres események rázták meg a bolíviai belpolitikát: miként az Magyarországon is közismert, 2009. április 16-án bolíviai kommandósok Santa Cruzban három férfit gyilkoltak meg (köztük a magyar állampolgársággal is rendelkező Eduardo Rózsa-Florest), kettőt pedig elfogtak (köztük a magyar Tóásó Elődöt). Az ellenük folyó vizsgálat jelenleg is zajlik. A hivatalos magyarázat szerint merényletet terveztek az elnök ellen, Morales parancsára mért rájuk preventív csapást a rendőrség egy La Paz-i hotelben. Mindez súlyos belpolitikai vádaskodást eredményezett. Míg Morales ellene irányuló összeesküvésnézőként értelmezte az eseményeket, az ellenzék a kormány által előre elrendezett politikai show-ként aposztrofálta a történetet. Az ügy kivizsgálása folyamatban van, a vádak egyelőre nem nyertek bizonyítást, annyi azonban bizonyos: az ellenzéki tartományokban (vagy legalábbis a politikai-gazdasági elit egyes tagjaiban) felmerült a központi kormánnyal szembeni „fegyveres önvédelem” igénye, aminek az a veszélye, hogy akár fegyveres elszakadási kísérletbe is torkollhat.

Bolívia jövője szempontjából meghatározó esemény, hogy 2009 áprilisában a bolíviai szenátus elfogadta azt az alkotmánymódosítást, amely engedélyezi Evo Morales újraválasztását. (Bolíviában az 1967-es alkotmány értelmében megválasztott elnök nem indulhatott elnöklétként a következő választáson.) A 2009. december 5-i elnökválasztás eredménye a jelenlegi népszerűségi felmérések szerint Morales győzelmét hozná, 60 százalék körüli többséggel. Ma a legfőbb kérdés az, sikerül-e megakadályozni, hogy a kampány erőszakba forduljon, és ké-

pes lesz-e a választás győztese felülkerekedni a belpolitikai krízisen.

Új utak a külpolitikában

Morales elnökségének első három éve a fentebb vázolt turbulens belpolitikai események mellett külpolitikai átrendeződést is hozott. Bolívia külpolitikai hangsúlyeltolódásai követik az elmúlt évtized latin-amerikai tendenciáit: a Washingtontól való eltávolodást szorosabb regionális együttműködés, illetve új, többnyire ázsiai partnerek keresése kíséri.

Evo Morales megválasztását követően, de még beiktatása előtt kéthetes hivatalos „világ körüli látogatássorozatra” indult. Számos potenciális szövetséges országot keresett fel, hogy politikai és gazdasági támogatást szerezzen Bolívia tervezett „újraalapításához”. Kuba és Venezuela után a külpolitikai látogatássorozat további állomásai – többek között – Spanyolország, Franciaország, Kína, Dél-Afrika voltak, majd hazafelé braziliai vizittel zárult. (Az eredeti útvonalban India és Irán is szerepelt, de meteorológiai és logisztikai nehézségek miatt e látogatások végül elmaradtak). Morales útjának fontos üzenete volt, hogy egyértelműen szakított azzal a több évtizedes bolíviai gyakorlattal, miszerint a megválasztott elnökök első hivatalos útja Washingtonba vezet.

A 2002-es bolíviai választások előtt a Bush-adminisztráció a segélyek felfüggesztését helyezte kilátásba Morales megválasztása esetén, ami rendkívül népszerűtlen (és kontraproduktív) lépésnek bizonyult. A bolíviai elnök és az amerikai adminisztráció között az egyik legkényesebb vitapont az illegális drogkereskedelem kérdése. Morales már választási kampányában hangsúlyozta, hogy az Egyesült Álla-

mok kábítószer-ellenes politikája belügyekben való beavatkozás, amely sérti a latin-amerikai országok szuverenitását. A konfliktus hátterében az áll, hogy Morales politikai pályáját a kokatermelők szakszervezetének vezetőjeként kezdte, vagyis évtizedek óta a bolíviai kokatermelők jogaiért küzd. Az őslakos kultúrák integráns részét képezi a kokalevél, illetve annak fogyasztása, ugyanakkor a koka a kokain alapanyaga. Bolívia – Kolumbia és Peru után – a világ harmadik legnagyobb kokaintermelő országa, s az ezekben az államokban előállított kokain túlnyomó részét az Egyesült Államokban értékesítik. Washington számára az andoki kábítószer-kereskedelem elleni harc fontos pillére a kokaföldek permetezése. Ez ellen tiltakoznak a helyi parasztok (főként őslakosok), részint azért, mert megélhetésük kerül veszélybe, részint pedig azért, mert kulturális jogaik megsértéseként élik meg a koka megkülönböztetés nélküli kiirtását. Morales együttműködésének hiányát Washington 2008 októberében a Bolíviának nyújtott kereskedelmi preferenciák megvonásával „honorálta”.

A bolíviai-amerikai kapcsolatok másik neuralgikus pontja az Egyesült Államok képviselőinek kapcsolata a bolíviai ellenzékkel. Morales 2008 szeptemberében kiutasította az országból Philip Goldberg amerikai nagykövetet Bolívia integritásának veszélyeztetése miatt, majd 2009 márciusában – ellene folyó összeesküvés vádjával – újabb amerikai diplomatát helyezett *persona non grata* státusba. 2008 novemberében a bolíviai elnök felfüggesztette az amerikai Szövetségi Kábítószer-ellenes Hivatal (*Drug Enforcement Administration – DEA*) működését az országban, mégpedig kémkedés és a kormánya aláásására törő bűnözők támogatásának vádjával.

A bilaterális kapcsolatok rendezésére történt előrelépésként értelmezhető ugyan-

akkor Morales és az Egyesült Államok amerikai ügyekért felelős államtitkára, Thomas A. Shannon 2009. májusi találkozója, amelynek során ugyan konkrét eredmények nem születtek, de az amerikai fél „jó kezdetnek” értékelte a találkozót, Morales pedig abbéli reményét fejezte ki, hogy az új amerikai adminisztráció kölcsönös tiszteleten alapuló kapcsolatokat épít országával.

A bolíviai–amerikai kapcsolatok elhidegülésében az is szerepet játszott, hogy Morales legfőbb latin-amerikai szövetségeseiként Venezuelát és Kubát jelölte meg: Fidel és Raúl Castro, valamint Hugo Chávez máig Evo Morales legfőbb régióbeli szövetségesei, ideológiai partnerei. A kubai és venezuelai kapcsolatok erősítésével Bolívia új regionális erőterbe került, szélesedtek és új perspektívát nyertek latin-amerikai kapcsolatai.

2006 októberében Venezuela és Bolívia katonai együttműködési megállapodást kötött, Chávez elnök pedig kijelentette, hogy egy Bolívia elleni esetleges amerikai intervenció esetén Caracas minden szükséges lépést megtesz szövetségese megsegítéséért. Amikor Morales kiutasította az amerikai nagykövetet, Chávez „szolidaritásból” hasonlóképpen tett. Ezek a venezuelai lépések elsősorban Washingtonnak szólnak, de Chávez dél-amerikai pozíciója szempontjából Bolívia fontos szövetségese. Ugyanakkor Morales számára alapvető célkitűzés, hogy megcáfolja a – főként ellenzéke által hangoztatott – „Chávez bábja” bélyeget, és valóban önálló külpolitikát vigyen.

Érdemes kiemelni, hogy Morales latin-amerikai kapcsolatrendszere nem merül ki a Havannához és Caracashoz fűződő szoros kapcsolatokban. Bolívia számára alapvető prioritás a Brazíliával ápolt harmonikus viszony, tekintettel arra, hogy a bolíviai földgázexport több mint felét a dél-ameri-

kai óriás veszi fel. A 2006-os államosítás ugyan feszültté tette a bilaterális viszonyt (a brazil Petrobrás a bolíviai földgázpiac legnagyobb befektetője), de a 2007. februári riói találkozón a felek – fejlesztési segítyek és további befektetések mellett – a Brazíliába exportált bolíviai földgáz árának emeléséről írtak alá szerződést. Brazília, Bolívia és Chile képviselői 2007 decemberében La Pazban már a Csendes- és az Atlanti-óceánt összekötő autópálya építéséről állapodtak meg, amely segítene Bolíviát is bekapcsolni a más kontinensekkel folytatott kereskedelmi rendszerbe. A brazil elnök, Luiz Inácio Lula da Silva az alkotmány elfogadásáról szóló 2009. januári referendum előtt egy héttel lezajlott bolíviai látogatásán együttműködési megállapodást írtak alá további brazil infrastrukturális befektetésekről. Lula anyagi és logisztikai támogatásáról is biztosította a bolíviai elnököt a kőkalkereskedelem elleni harcban – ami különösen a DEA képviselőinek kiutasítása fényében nyer jelentőséget. A találkozón a brazil elnök a dél-afrikai Nelson Mandelához hasonlította Moralest, amennyiben az ország sokáig elnyomott többségét vezette hatalomba, emellett méltatta a jelenlegi bolíviai demokráciát. Morales regionális „legitimítása” egyébként megkérdőjelezhetetlen: 2008 szeptemberében a Dél-Amerikai Nemzetek Uniója (*Unión de Naciones Suramericanas – UNASUR*) santiagói találkozóján a dél-amerikai vezetők teljes támogatásukról biztosították a bolíviai elnököt, és deklarálták, hogy Morales hatalomból történő eltávolítása esetén nem ismernék el legitímként az új vezetést.

Evo Morales megválasztása óta Bolívia külkapcsolati rendszere új szereplőkkel bővült, ami hosszabb távon a külkapcsolatok diverzifikálását hozhatja. A bolíviai elnök 2006. januári kínai látogatásán Hu Csin-tao (Hu Jintao) kínai elnök gratulált

választási győzelméhez, és négyponos javaslattervezettel állt elő a bilaterális kapcsolatok erősítése céljából. A magas szintű találkozók gyakoribbá tétele mellett a gazdasági együttműködés mélyítését (a kereskedelem és a befektetések új irányainak feltárásával), kulturális, oktatási, tudományos és technológiai együttműködést, valamint a nemzetközi és multilaterális fórumokon a fejlődő világ érdekeinek együttes védelmét, érvényesítését ajánlotta a bilaterális kapcsolatok felfuttatásának eszközéül. Morales a kínai javaslatokra megerősítően reagált, és a látogatás alkalmával kifejtette: Mao Ce-tung munkássága nagy hatással volt gondolkodására és ideológiai felfogására, a társadalom átalakításával kapcsolatos nézeteire, emellett szerinte „Kína a bolíviai nép politikai és ideológiai szövetségese”.

Az elmúlt évek fontos eredménye, hogy India új befektetőként jelent meg az országban. 2007-ben megállapodás született a bolíviai kormány és az indiai Jindal Steel and Power Ltd. vállalat között a bolíviai El Mutún vasbánya korszerűsítéséről. A megállapodás értelmében az indiai vállalat nyolc év alatt 2,1 milliárd dollárt fektet be az első integrált bolíviai acélgyár létrehozásába. A befektetés az eddigi legnagyobb indiai projekt Latin-Amerikában, egyben Bolívia történetének eddigi legkomolyabb külföldi befektetési programja.

2008 szeptemberében Morales Iránban és Líbiában tett hivatalos látogatást, novemberben pedig Dmitrij Medvegyev orosz államfő – latin-amerikai körútja során – La Pazban találkozott a bolíviai elnökkel. Evo Morales 2009 februárjában viszonzta Medvegyev látogatását Moszkvában. A bolíviai–orosz tárgyalások két fő témája az energetikai együttműködés (orosz segítség a földgázkitermelés korszerűsítésében), illetve a kábítószer-ellenes harc

orosz támogatása volt. A találkozó végén kiadott nyilatkozatban a felek együttesen ítélték el a Kuba elleni több évtizedes amerikai embargót, illetve a NATO további bővítése ellen foglaltak állást. Morales európai útjának háttérében (amelynek során Franciaországban is látogatást tett) azt a 2008. szeptemberi megállapodást kell látnunk, amelynek értelmében Oroszország és Franciaország az andoki ország délkeleti részén fekvő Azeró földgázmező kitermelésébe 4,5 milliárd dollár befektetését határozta el. A Gazprom és a Total mellett a vállalkozás harmadik tagja a bolíviai állami földgázvállalat, a YPFB (Yacimientos Petrofileros Fiscales Bolivianos). Bolívia tehát a regionális kapcsolatok prioritása mellett az amerikai kontinensen kívüli kapcsolatainak határozott és sokrétű építésével igyekszik autonóm külpolitikai irányvonalát megtalálni.

Korlátok és lehetőségek találkozása Bolíviában

Az ország autonómiatörekvésekkel súlyosbított jelenlegi belpolitikai megosztottsága tökéletesen tükrözi a latin-amerikai nemzetépítés legkomolyabb korlátait. A 19. században függetlenné vált latin-amerikai országok legtöbbször súlyos belső etnikai, kulturális, társadalmi, gazdasági és regionális törésvonalak szabdalják. Latin-Amerikában a legtöbb esetben hiányoznak a nemzetállam olyan feltételei, mint a közös kultúra, a közös történelmi emlékezet és az együvé tartozás. A belső társadalmi konfliktusok sújtotta államok ezért is küzdenek sokszor gyenge kormányzással, és a képviselői demokrácia megvalósulásának legfőbb akadályát is e tényezők képezik.

Evo Morales hatalomra jutása azt a lehetőséget hordozza (hordozhatná) Bolívia

számára, hogy az őslakosok társadalmi fel-emelésével és szélesebb politikai részvételével a társadalmi igényeknek jobban megfelelő, azokat szélesebb körben kielégítő kormányzás működjön. A több évtizedig fennálló paktumdemokrácia felrúgása azonban egyelőre a társadalmi törésvonalak szélesedésének irányába hat. A belső ellentétek, a mind radikálisabb követelések megjelenése – mindkét oldalról – inkább nehezítik, mintsem könnyítik a kormányzást. Emellett az őslakosoknak biztosított szélesebb kulturális autonómia közvetett módon hozzájárult az ellenzék regionális-autonómia-követeléseinek sürgetéséhez.

Bolívia számára komoly lehetőséget rejtenek földgáztartalékai: egyfelől a súlyos tár-

sadalmi egyenlőtlenségek enyhítésében, másfelől mind a regionális, mind a globális külkapcsolatok szélesítésében. A földgáz-exportból származó jövedelem elosztásának kérdése azonban mély történelmi sérelmeket hoz felszínre (kit illet a haszon és legfőképpen milyen arányban: az őslakosokat, a központi kormányt, a régiók vezetőit vagy a kitermelést végző külföldi befektetőket), ami gátolja a gazdasági előrelépést.

A következő évek mutathatják meg, hogy az elszakadási kísérletek erősödésével tovább romlik-e az ország instabilitása, vagy Bolívia elindul az egység és összefogás útján és – Evo Morales elnök törekvéseit beteljesítve – megjelenik a nemzetközi porondon. ■

Irodalom

Anderle Ádám: *Latin-Amerika története*. Budapest, 1998, Pannonica.

Assies, Willem: Bolivia: A Gasified Democracy. *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*. 2004. No. 76. 25–43. o.

Domingo, Lilón: A latin-amerikai politikai változások belső és nemzetközi kontextusa. *Külügyi Szemle*, 2008. 3. szám, 91–108. o.

Dunkerley, James: Evo Morales, the 'Two Bolivias' and the Third Bolivian Revolution. *Journal of Latin American Studies*, 2007. No. 1. 133–166. o.

International Crisis Group: *Bolivia's new constitution: Avoiding violent conflict*. Latin America Report, No. 23. 31 August 2007.

Kaup, Brent Z.: Negotiating through nature: The resistant materiality and materiality of resistance in Bolivia's natural gas sector. *Geoforum*, 2008. No. 5. 1734–1742. o.

Klein, Herbert S.: *A concise history of Bolivia*. Cambridge, 2003, Cambridge University Press.

Lavaud, Jean-Pierre: Bolivia: ¿un futuro político hipotecado? *Nueva Sociedad*, 2007. No. 209. 142–159. o.

Maira, Luis: Dilemas Internos y espacios internacionales en el gobierno de Evo Morales. *Nueva Sociedad*, 2007, No. 209. 66–81. o.

Rochlin, James: Latin America's Left Turn and the New Strategic Landscape: the case of Bolivia. *Third World Quarterly*, 2007. No. 7. 1327–1342. o.

Singer, Matthew M.: The presidential and parliamentary elections in Bolivia, December 2005. *Electoral Studies*, 2007. No. 1. 196–231. o.

Stefanoni, Pablo: MAS-IPSP: la emergencia del nacionalismo plebeyo. *Observatorio Social de América Latina*, 2003. No. 12. 57–68. o.